

(ע"ב) 'מאי עורף אילימא עורף ממש... אלא מאי עורף ממול עורף...'. פירש הריטב"א ז"ל: בלשון המקרא אחורי הפרצוף קרוי עורף [כדכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים], אבל בלשון חכמים קוראים 'עורף' למה שהכתוב קורא 'מול העורף', הוא מה שכנגד הצואר. ולשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד.

'אלא מאי עורף ממול עורף כדקתני סיפא כל העורף כשר למליקה'. רש"י וריטב"א מפרשים ש'כל העורף' משמע דבר ארוך וגדול, וזהו מול העורף, אבל העורף ממש אינו אלא שטח מועט. והרשב"א מפרש שלשון קטועה היא, והראיה בנויה על ההמשך: 'כל העורף כשר למליקה וכל הצואר כשר לשחיטה' – הרי ש'כל העורף' ששנו הוא מה שכנגד כל הצואר.

'אמרי בני ר' חייא: מצות מליקה – מחזיר סימנים לאחורי העורף... איכא דאמרי: מחזיר דוקא'. אין הטעם מפני שמשוים מליקה לשחיטה [שהרי אמרו בסמוך שלבני רבי חייא מוליך ומביא במליקה פסול – הרי שאין צריך לעשות המליקה כשחיטה], אלא כדי שלא יעשה בה מעשה טרפה קודם עיקר המליקה שהיא חתיכת סימנים (עפ"י רמב"ן).

ולמ"ד 'אף מחזיר' משמע ברמב"ן שהטעם שכשר על אף שמוליך ומביא פסול שאין המליקה כשחיטה – מפני שהחזרת סימנים בשחיטה אינה לכתחילה, הלכך אף במליקה כשר בדיעבד [ואעפ"י שמדאורייתא אין חילוק בין לכתחילה לדיעבד, נראה הכוונה שאין זו דרך שחיטה רגילה הלכך כשר במליקה, שאין זה דומה לשחיטה]. ואולם ברשב"א (להלן בסד"ה קוצץ) משמע שהטעם שכשר בהחזרת סימנים כי סברא היא שלא גרע כאשר מקדים סימנים למפרקת שלא תיטרף בשבירה קודם גמר המליקה.

דף כ

'אמר רבי ינאי: יקבלו הרובין את תשובתן דקתני נמצא כשר בשחיטה פסול במליקה... מאי לאו למעוטי מחזיר סימנים לאחורי העורף דלא'. טעמו של רבי ינאי לפסול מליקה בהחזרת סימנים, משום שאמרה תורה ממול ערפו ואם החזיר הסימנים אין זה מול העורף, שהסימנים נקראים 'צואר'. ועוד, שצריך לעשות כדרכו (עפ"י רמב"ן).

'כל הכשר בשחיטה כנגדו בעורף כשר במליקה. הא פסול בשחיטה פסול במליקה למעוטי מאי... אמר רב פפא למעוטי ראשו... כגון דנקט משיפוי ראשו והגרים ואזל...'. וזה שפשוט לו יותר לפסול בשחיטה מבמליקה, משום ששאר הלכות שחיטה אינן נוהגות במליקה, דהיינו שהיה דרסה וחלדה. ואולם הגרמה פוסלת במליקה משום שמול ערפו אמרה תורה (רשב"א).

נקט כדבר פשוט ששהיה אינה פוסלת במליקה. ואין כן דעת רש"י (בע"ב ד"ה וכי) ר"ן ומאירי. וע"ע: רעק"א; שו"ת רדב"ז ח"א רנד. ובספר דבר אברהם (ח"א ב) פרש כוונת הרשב"א שאינה נעשית נבלה בשחיה כמו בשחיטה, אבל טרפה מיהא הוי אף במליקה. וי"מ כוונת הרשב"א רק במפרקת, אבל בסימנים שהיה פוסלת (עפ"י חדושי הגרד"ר ג; שלמי שמעון סוס"י מא).

'הא דתני רמי בר יחזקאל אין עיקור סימנים בעוף, לא אמרן אלא למאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה'. פרש הרמב"ן ז"ל: למאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה כל פסיקת סימנים כשרה בעוף,

אבל רציף ראשו באבן או הרגו בדרך אחרת – ודאי אסור (וכ"כ התוס' כאן ורש"י להלן כח.). ומשמיענו שעיקור סימנים מהלחי כמוהו כחיתוך סימנים בצואר, ואפילו גזרת חכמים אין בו [אעפ"י שגזרו בעוף בשאר הלכות שחיטה, כגון שהיה ודרסה]. והוא שעקרום אדם בידו בשעת שחיטה, אבל נעקר מעצמו – טרפה היא.

(ע"ב) 'אדרבה איפכא מסתברא, למאן דאמר יש שחיטה לעוף מן התורה איכא למימר דהכי אגמריה דאין עיקור' – כלומר אין העיקור עושה אותה נבלה כבבהמה [שהלכה למשה מסיני היא שכל שנעקרה בשעת שחיטה – נבלה היא], אבל טרפות ודאי יש בה. או גם לומר שאם חתך הסימנים בסכין בראשם – כשוחט במקום שחיטה הוא, שאין בהם הגרמה כלל (רמב"ן). ולדעת בה"ג ותוס' וריטב"א ורא"ש (יג. וכתב שגם רש"י כאן חזר בו מדבריו בדף ט) ורשב"א (תורת הבית ב,א), אין העיקור עושה טרפה כלל.

ר"ב הונא אמר: מפני שהוא מחליד'. פרש"י: מפני שהסכין ננעצת תחת העצם. יש מפרשים דבריו משום כיסוי הסכין [בסכין שאינה רחבה. עתוס'] (עפ"י ספר התרומה ה; רוקח שפ). ויש מפרשים משום שאין בית השחיטה מגולה, לכך סובר ר"ב הונא שפסול משום חלדה (עפ"י בית הלוי ח"ג כב; תפארת יעקב). ור"ב חולק וסובר שכיון שהסכין נראית ואינה טמונה לגמרי – אין זו חלדה. יש מהראשונים שכתב שר"ב הונא לא אמר אלא מספק (ערשב"א להלן ל:).

'אמר רבא: אי קשיא לי הא קשיא לי...'. הרשב"א עמד על לשון זו, שאין רגילות לומר כן בשום מקום בתלמוד אלא בזמן שהקשו ותרצו, אחר כך אומר 'אי קשיא לי הא קשיא לי', אבל כאן לא הקשו על דברי זעירי מקודם. ומהרש"א דקדק מפרש"י שדברי ר"ב חסדא 'אף אנן נמי תנינא' מתפרשים כקושיא, מה משמיענו זעירי והלא ידענו זאת מהמשנה. וריטב"א פרש בשם הרשב"א: אם קשה לי דבר בכל התלמוד, זאת קשה לי... ע"ע בספר חדושים ובאורים.

'אי הכי עור נמי...'. בישוב שיטת הרמב"ם (מע"ה ק"ז, ו) שבעולת העוף מפרידים הראש מהגוף לגמרי, ע' במובא להלן כא:

דף כא

'ואם תאמר אותו מעשה דעלי מפרקת בלא רוב בשר הוא? – זקנה שאני, דכתיב... ותשבר מפרקתו וימת כי זקן הוא'. וסובר שעיקר הכתוב ותשבר מפרקתו וימת בא לומר דבר זה שנעשה כמת בשבירת מפרקת, שאם לא כן אין ראוי להזכיר שנשברה מפרקתו ומת כיון שהשבירה לא גרמה בו אלא טריפות ולא מיתה (עפ"י חדושים ובאורים).

'כהבדלת עולת העוף לרבנן ולא פלגיתו...'. – ומה שנקט כהבדלת העוף ולא אמר 'הותזו ממש' כריש

דפים יט – כ

לג. א. היכן מקום המליקה בעוף?

ב. כהן שהחזיר סימני העוף לאחורי העורף ומלקם, מה דין מליקתו?

א. כל העורף כשר למליקה, היינו כנגד הצואר מאחור, ובלשון התורה זהו 'מול העורף' [ה'עורף' הוא כנגד הפנים ו'מול העורף' היינו מקום הרואה את העורף]. המולק מן הצואר או מן הצדדים – מליקתו פסולה. מלק במקום שיפוי ראש (רש"י: מקום שהראש מתחיל לשפע. רמב"ן: היינו שיפוי כובע) והגרים והלך למטה עד הסימנים – מליקתו פסולה, כדין הגרמה בשחיטה.

א. רבנו גרשום מפרש שלא קצץ המפרקת אלא מלק משיפוע הראש ובא תחת המפרקת. גם הרא"ה (בבדק הבית כה.) מפרש שהגרים עד שלא הגיע לסימנים, וכתב שבזה פסול לדברי הכל, אף לדעת המכשירים הגרמה במיעוט הסימן (וכ"ה במאירי. וע' גם במנחת חינוך קטו). ואולם הרשב"א (במשמרת הבית) חלק וכתב שאם כשר במיעוט הסימן כל שכן שכשר בהגרים בבשר. (והרש"ש כתב להסתפק האם כוונת הגמרא כשהגרים בסימנים עצמם, או אפילו מלק בשיפוי הראש ולא נגע בסימנים כלל עד שבא לצואר פסול. וסברתו כהרשב"א ולא כהרא"ה).

ב. עולת העוף, לא נאמר בה 'מול העורף' ונלמדת היא מחטאת העוף במה מצינו או בהקש (כדלהלן כא-כב).

ב. החזיר סימנים לאחורי העורף ומלק (ולא חתך המפרקת. רש"י ורישב"א); בני רבי חייא סוברים שכך היא מצות מליקה. ונחלקו שתי לשונות בדבריהם האם כך המצוה בדוקא (רש"י: שאם לא החזיר אלא חתך שדרה – פסולה. תוס': בדיעבד גם אם לא החזיר כשרה) או אף בכגון זה מצות מליקה. ואמרו להוכיח מהמשנה כפי הצד השני.

רבי ינאי דחה דבריהם ונקט שאין החזרת סימנים כשרה במליקה.

נראה שיש לנקוט להלכה כרבי ינאי. ואם הקדים מליקת סימנים למפרקת – פסול. וצ"ע מדוע הרמב"ם השמיט דין זה (עפ"י חדושים ובאורים כאן ולהלן כא.).

דף כ

לד. א. האם המליקה נעשית בהכאת הצפורן ולחיצתה או בהולכה והבאה?

ב. מה דין עיקור סימנים בעוף, בשחיטת חולין ובמליקת קדשים?

ג. נשברה המפרקת ורוב בשר עמה, האם היא נבלה או טרפה?

ד. מלק בסכין את העוף, האם מטמא טומאת נבלות?

א. אמר רב כהנא: מצות מליקה – קוצץ ויורד (בלא הולכה והבאה, כאדם הקוצץ צנן ולפת) וזו היא מצותה. הולך והביא – מחלוקת אמוראים; רב הונא מכשיר ורבא פוסל (שסובר גזרת הכתוב היא שלא לעשות מליקה בתורת שחיטה כלל. ריטב"א ועוד). וכן אמרו בדעת בני רבי חייא. וכן סבר רבי אבין לשמוע מדברי רב כהנא. ואולם רבי ירמיה דחה לפרש דברי רב כהנא: 'אף זו היא מצותה' – וכל שכן מוליך ומביא שכשר כבשחיטה (וכן נראה מדברי רבי ינאי. וכן סובר רב חסדא. חו"ב).

להלכה, מוליך ומביא – כשר (רמב"ם מעה"ק ו, כג.).

ב. תני רמי בר יחזקאל: אין עיקור סימנים בעוף. רב אחא בריה דרבא אמר שדין זה אמור רק למאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה. ואולם רב אשי אמר להפך; למ"ד יש שחיטה לעוף מן התורה יש לומר שכך נתקבלה הלכה שעיקור סימנים כשר בעוף שלא כבהמה, ואולם לדעת האומר מדברי סופרים, הלא השוו ללמוד עוף מבהמה הלכך שוים הם לכל דיניהם והעיקור פסול בשניהם.

רבינא מסר שרבי (התוס' גרסו: רבא) בר קיסי העמיד משנת רמי בר יחזקאל במליקה, אבל בשחיטה יש עיקור. ודייקו מדברי רבי ירמיה אמר שמואל שאף השחיטה כמליקה.

א. הרמב"ן (כאן ולעיל ט.) מפרש עיקור סימנים בבהמה, הלכה למשה מסיני הוא שכשנעשה בשעת שחיטה – נבלה היא ולא טרפה [אבל נעקרו קודם לכן – טרפה]. ושנה רמי בר יחזקאל שבעוף לא נאמרה הלכה זו הלכך אם נעקרו הסימנים – טריפה היא ולא נבלה. או גם לומר שאם חתך הסימנים בראשם – כשר [ואף מדרבנן. עריטב"א], שאין בהם הגרמה כלל.

ולפי מה שהעמידו דבריו במליקה, נמצא שאם נעקרו הסימנים בשעת מליקה – כשרה, כי אין טרפות אוסרתה בשעת מליקת הסימנים, שהרי שבר מפרקתה מקודם וכבר נטרפה. או אם הכהן עקם בצפורן לאחר שחתך המפרקת – כמולק אותם במקום שחיטה.

ולדעת בה"ג והתוס' ורא"ש וריטב"א ורשב"א, עיקור סימנים אינו עושה טרפה כלל. הלכך לרמי בר יחזקאל שבעוף לא נאמרה ההלכה של עיקור – שחיטתו / מליקתו כשרה.

ב. כתב רש"י: אין הלכה כדתני רמי בר יחזקאל, שכן ברייתא אחרת (להלן כח.) חולקת וסוברת שיש עיקור סימנים בעוף, וכיון שלא נפסקה הלכה, הלכך הלך אחר המחמיר בשל תורה. והרא"ש כתב שהלכה כרבינא [שבמליקה אין עיקור ובשחיטה יש עיקור]. וכן פסקו הרמב"ם (מע"ק ו, כג; שחיטה ג, יד) והריטב"א.

ג. אמר זעירי: נשברה מפרקת ורוב בשר עמה – נבלה (ומטמאה במשא אפילו היא עדיין מפרקת. רש"י רמב"ן רשב"א וריטב"א).

כיצד עושה (המולק את העוף, שלא יהא כמולק את המתה) – חותך שדרה ומפרקת בלא רוב (רוחב. רש"י) בשר, עד שמגיע לוושט או לקנה וחותר (רבא, ר' אמי. ותניא נמי הכי).

להלן (כא) מבואר שדינו של זעירי שנוי במחלוקת אמוראים ויש סוברים שאינה נבלה אלא בחיתוך סימנים או רובם (ע' בראשונים). ואפשר שאפילו במפרקת ורוב בשר וסימן אחד נבלה (עחז"א ג, יז).

והלכה כזעירי (ערמב"ם אבות הטומאות ב, א, וכ"מ ברי"ף; רשב"א כא.), הלכך יש להקפיד במליקה שלא לחתוך רוב בשר עד שמגיע לסימנים (כן כתב הרמב"ם מע"ק ו, כג. ויש מי שכתב שגם שאר אמוראים מודים שכך יש לנהוג, למולק הסימנים לפני רוב בשר, שהרי יש עופות תשושים שיעשו נבלה בשבירת מפרקת ורוב בשר. עפ"י חדושים ובאורים. וע' יש"ש שבבהמה אין הפרש בין זקנה לצעירה).

ד. שנו בברייתא: מלק בסכין – מטמא בגדים בבית הבליעה.

מבואר בגמרא שגם אם ננקוט שהחותך שדרה ורוב בשר עמה אינה נבלה אלא טרפה – אין מועיל לה הסכין לטהרה מידי נבלה, שאין זו שחיטה כלל; לדברי רב הונא – משום שהוא מחליד (רש"י: לפי שהסכין נכנס תחת העצם. תוס' וריטב"א: אפילו בסכין רחבה הריוו חלדה מפני ששוחט הסימנים ממטה למעלה). ולרבא (ברש"י ובכמה ראשונים: רבה. וכן עיקר יש"ש). וי"ג: רב חסדא) – מפני שהוא דורס [שסובר מוליך ומביא פסול במליקה].

- א. יש מפרשים בדעת רש"י, שלכך הוא כמחליד לרב הונא, מפני שהסכין מכוסה [אם אינה רחבה. עתוס] בין העצמות (עפ"י ספר התרומה ה; וקח שפ). ויש מפרשים מפני שאין בית השחיטה מגולה (עפ"י בית הלוי ח"ג כב; תפארת יעקב).
- יש מי שכתב שאינו אלא ספק חלדה לרב הונא (ערשב"א ל:).
- יש אומרים שאם נועץ ראשו של סכין בעורף כדי לחתוך הסימנים ללא רוב הבשר [כדי שלא תתגבל בחיתוך מפרקת ורוב בשר] – הרי זו חלדה אפילו לרבא, שלא חלק רבא אלא כשחותך המפרקת עם רוב הבשר שהסכין מגולה (עפ"י ראש יוסף תפא"י לב אריה ועוד). ויש חולקים וסוברים שרבא אין זו חלדה (עפ"י ספר התרומה והאורה ח"ב פח עפ"י פרש"י בזבחים סח).
- ב. לדעת רבא, אם שחט בסכין מן העורף בהולכה והבאה, ולא חתך רוב בשר עם המפרקת קודם חיתוך הסימנים – אינה מטמאה, שאינה נבלה אלא טרפה שנשחטה.
- ואולם הלכה כרב הונא, הלכך אף בזה טמאה משום שהחליד ואין כאן שחיטה כלל (ע' יו"ד כ,ג, בחדושי רעק"א ועוד. ואולם כשנפגמה הסכין במפרקת הריוו נבלה לדברי הכל. עריטב"א).
- ג. למאן דאמר אין שחיטה לעוף מן התורה, מלק בסכין אינו מטמא משום נבלה, וכדין נחירה שמוציאה מידי נבלה (עפ"י גמרא להלן כח. ורש"י).

דף כא

לה. כמה סימנים הוא מולק בחטאת העוף ובעולת העוף?

- חטאת העוף, מולק בה סימן אחד (ולא יבדיל. וכפרש"י זבחים סד: ועוד), ועולת העוף – שני סימנים (ומלק והקטיר – מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו, אף מליקה). רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: רוב שנים (והקריבו – חילק הכתוב בין חטאת העוף לעולת העוף).
- א. כתב הרמב"ן (עפ"י זבחים סח) שלראבר"ש אם רצה מבדיל אלא שאינו חייב. ולפירוש התוס', נחלקו אמוראים בדבר האם סימן אחד בחטאת ורוב שנים בעולה בדוקא, ולא יותר (רב חסדא אביי ורבא בזבחים, וכן נוקט סתמא דגמרא בסוגיתנו ולהלן קכג), או אם רוצה חותך הכל (ר"ש בן אליקים בזבחים סח).
- ולפירוש ר"ת לדעת הכל אין למלוק יותר (וערשב"א כב.).
- ב. הרמב"ם (מע"ה"ק ז,ו, וכמו שפרש הסמ"ג – לאוין שכז) כתב שבחטאת העוף יכול לחתוך שני סימנים אם רוצה [דלא כמשמעות לשון רש"י בכ"מ]. ועוד כתב שבעולת העוף מבדיל הראש מהגוף לגמרי (ותמהו על דבריו מסוגיתנו. ומהרש"ל נטה מדבריו. וע' באור שיטת הרמב"ם בהר המוריה ובאבי עזרי שם).
- ג. נראה שבעולת העוף צריך למלוק רוב בשר עם הסימנים כבחטאת העוף, גם לרבי שמעון בן אלעזר (עפ"י רמב"ן כ: דלא כ"ש שמתרצין; רשב"א כא.). ואין כן דעת הרז"ה.
- ואפשר שמליקת רוב בשר מעכבת (ע' חו"ב זבחים סה: וכאן). וע' בחדושי רעק"א שהקשה למה צריך רוב בשר במליקת חטאת. ואפילו מליקת מפרקת שמה א"צ אלא כדי להגיע לסימנים, ואם כן שמה אפשר לחתוך המפרקת בסכין. 'וצ"ע לדינא'. וכן בכסף משנה (טו"מ א, טו) משמע שבמליקה די בסימנים. ובספר תורת חיים תמה על דבריו).
- עוד על השוה והשוונה בחטאת העוף לעולת העוף – ע' בזבחים סד.